

офіційно неодружений(на), але живемо як сім'я; 3 – неодружений(на), але був (-ла) одруженим(ною); 4 – вдова; 5 – ніколи не був одружений(на); фільтри: ВС/НВ). Оцінка *релігійності* або атеїстичності здійснювалась у 1992/3 роках за відповідями на запитання "Чи вважаєте Ви себе атеїстом, релігійною людиною або ж – не релігійною людиною, але й не атеїстом?" (з кодами відповідей: 1 – атеїстом; 2 – не релігійною людиною, але й не атеїстом; 3 – релігійною людиною; фільтр – НВ); у 1996 році – "Чи вважаєте Ви себе віруючою людиною?" (1 – ні; 2 – важко сказати; 3 – так; фільтр – НВ). *Наявність дітей* молодших від 18 років фіксувалась за відповіддю на запитання "Чи є у Вас діти віком від 3-х до 17 років (не старші 18 років), котрі живуть разом з Вами?" (1- так; 2 – ні).

УДК 316.728

Ю. О. Спорш, канд. соціол. наук

ОСОБЛИВОСТІ ДОЗВІЛЕВИХ ПРАКТИК СЕРЕДНІХ КЛАСІВ ВЕЛИКОГО МІСТА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню специфіки дозвілевих практик представників середніх класів, які проживають у великих містах сучасної України. Як емпіричний матеріал використані дані соціологічного дослідження "Омнібус-2006", проведеного Інститутом соціології НАН України в 2006 році. Доводиться, що дозвілеві практики представників середнього класу відрізняються від дозвілевих практик інших соціальних груп українського суспільства більшою поширеністю дій, спрямованих на відтворення та збільшення інтелектуально-культурного капіталу. Зокрема, ці відмінності виявляються в регулярному читанні художньої літератури, газет і журналів, використанні комп'ютера та інтернет для підвищення кваліфікації, використанні активних форм відпочинку, самоосвіти та організованої освіти.

Ключові слова: дозвілля, стиль життя, середній клас, інтелектуально-культурний капітал.

Статья посвящена изучению специфики досуговых практик представителей средних классов, проживающих в крупных городах современной Украины. В качестве эмпирического материала использованы данные социологического исследования "Омнибус-2006", проведенного Институтом социологии НАН Украины в 2006 году. Доказывается, что досуговые практики представителей среднего класса отличаются от досуговых практик других социальных групп украинского общества большей распространенностью действий, направленных на воспроизводство и увеличение интеллектуально-культурного капитала. В частности, эти отличия проявляются в регулярном чтении художественной литературы, газет и журналов, использовании компьютера и интернет для повышения квалификации, использовании активных форм отдыха, самообразовании, организованном образовании.

Ключевые слова: досуг, стиль жизни, средний класс, интеллектуально-культурный капитал

The article deal with study of features of the leisure practices of representatives of the middle class, living in large cities. As the empirical database we used the results of sociological survey "Omnibus 2006" conducted by the Institute of Sociology of NAS of Ukraine in 2006. It is proved that the leisure practices of middle-class differ from the leisure practices of other social groups in Ukrainian society by a greater prevalence of actions to reproduce and increase the intellectual and cultural capital. In particular, these differences are emerge in the regular reading of fiction, newspapers and magazines, have been using a computer and internet for training, the use of active forms of recreation, self-organized education, etc.

Key words: leisure, life style, middle class, the intellectual and cultural capital

У наукових колах не вщухають палкі дискусії щодо концепту та проявів середнього класу, його розміру, структури, стилів життя тощо. Важливість дослідження стилю життя середніх класів визначається тим, що ці соціальні групи є своєрідним стрижнем соціуму в усіх розвинених країнах і відіграють значну роль в сучасному суспільному розвитку. Враховуючи те, що середні класи в Україні тільки проходять процес становлення, дослідження їхнього стилю життя, який тільки починає виявлятися, є важливим, бо дозволяє окреслити якісні характеристики в розвитку цієї групи.

Враховуючи багатоманіття інтерпретації поняття середнього класу різними авторами (П.Бурдьє, Т.Парсонса, Н.Лумана, Е.Гідденса, Е. Райта, Б. і Д. Еренрайхів, М.Севеджа, А.Соренсена та інші) і відштовхуючись від конструктивістсько-структуралістського парадигмального напрямку в тлумаченні відповідного феномену, в даному дослідженні під середнім класом ми будемо розуміти сукупність індивідів, які володіють інтелектуально-культурним капіталом, вкладають даний капітал у суспільне виробництво, отримують за це ренту і усвідомлюють значущість інтелектуально-культурного капіталу у визначенні рівня доходів і суспільного статусу індивіда²⁶. Інтелектуально-культурний капітал ми визначено як ключову ресурсну характеристику середніх класів, що проявляється у сукупності управлінського, технологічного, підприємницького знання, а також навиків та вмінь індивіда застосовувати ці види знань для отримання інтелектуально-культурної ренти [Спорш, 2010]. Стиль життя проявля-

ється як вектор спрямованості особистості, під впливом якого формуються набори дій індивіда в тій чи іншій площині соціального простору.

Метою статті є визначення особливостей дозвілевих практик представників середніх класів у порівнянні з представниками середніх класів, які проживають у невеликих населених пунктах та рештою вибірки. Як емпіричний матеріал для вторинного аналізу ми використовуємо результати соціологічного опитування "Омнібус-2006", проведеного Інститутом соціології НАН України у 2006 році, який містить набір індикаторів, мінімально необхідний для розкриття стилю життя зазначеної групи (індикатори розроблені науковцями ІС НАН України) [Злобіна, 2004].

В емпіричній ідентифікації середніх класів ми застосували власну концептуальну схему (див. Табл.1 та Рис. 1), яка передбачала наступні три етапи в конструванні підвибірки в масиві емпіричних даних:

- 1) виділення осіб, які мають інтелектуально-культурний капітал (підгрупа 1);
- 2) виділення із підгрупи 1 тих, хто усвідомлює важливість для свого статусу інтелектуально-культурного капіталу (підгрупа 2);
- 3) виділення із підгрупи 2 тих, хто вкладає інтелектуально-культурний капітал у соціально-економічні процеси та отримує за це ренту.

Оскільки у великих містах в сучасній Україні процеси формування середніх класів відбуваються більш інтенсивно, предмет дослідження був обмежений проявами середніх класів у великому місті. Відповідно, отриманий масив емпіричних даних був розділений за ознакою місця проживання. В емпіричному матеріалі, що використовувався в аналізі, виділені малі міста (до 20 тис.

²⁶ Визначення обґрунтовано і розкрито автором в роботі: [Спорш, 2008].

мешканців), міста від 21 до 50 тис.; від 51 до 100 тис.; від 101 до 500 тис.; від 501 до 1 млн. та понад 1 млн. мешканців. Враховуючи наявні у вітчизняній науці теоретичні та статистичні підходи до визначення "великого міста" [6: с.5; 11: с. 342–343; 8: с.18; 4: 110] та доступний емпіричний матеріал, нами було взято за нижню межу чисельності великого міста 101 тис. мешканців. В результаті були отримані такі вибірки: середній клас великі міста – 210 респондентів, середній клас – невеликі населені пункти – 210 респондентів, несередній клас – 1380 респондентів.

Аналіз дозвілевих практик здійснювався у трьох площинах – безпосередньо дозвілля, використання комп'ютерів та використання інтернету (конкретні індикатори, що були застосовані див. Табл.2, 3, 4).

Практики дозвілля середніх класів у порівнянні з рештою населення України

Чи існують розрізнення в практиках дозвілля між представниками середніх класів та іншим дорослим населенням України? Проведемо аналіз емпіричних даних за індикаторами практик дозвілля, які розроблені Інститутом соціології НАН України (Табл. 2). Результати, наведені в таблиці, вказують, що для представників середніх класів більш характерним є витрачання свого вільного часу на розширення культурного кругозору і, таким чином, на підвищення рівня інтелектуально-культурного капіталу. Частка представників середніх класів, які періодично відвідують заклади культури більше ніж у три з половиною рази перевищує аналогічний показник серед респондентів, які не входять до середніх класів. Про це свідчать і дані щодо інших способів розширення культурного кругозору.

Відвідування бібліотек, заняття в гуртках художньої самодіяльності тощо не є характерним для всіх представників середніх класів, але питома вага тих, хто відвідує бібліотеки та гуртки серед середніх класів більш ніж у два з половиною рази перевищує відповідні показники тих, хто не належить до середнього класу.

Слід відзначити, що для представників середніх класів є більш поширеними й інші форми культурного відпочинку, зокрема відвідування кафе, барів, нічних клубів та ін., а також прийом і відвідування гостей. Таку ситуацію можна пояснити, на наш погляд, як більшою ціною доступності цього виду відпочинку для середніх класів, так і більшою спрямованістю його представників на відновлення інтелектуально-культурного капіталу.

Якщо перейти до площини неорганізованого культурного відпочинку, то достатньо поширеним способом проведення вільного часу є читання газет та журналів. Близько 71% представників середніх класів регулярно читають газети та журнали, тоді як серед респондентів, які не відносяться до середніх класів, таких на 10% менше. Однак ця відмінність не є статистично значимою. Значно більші відмінності спостерігаються у поширеності читання художньої літератури. Більше ніж половина представників середніх класів регулярно читають художні твори. Серед респондентів, які не входять до середніх класів, таких усього 28,5%.

Суттєві відмінності між представниками середніх класів великого міста та рештою респондентів спостерігаються і у поширеності прослуховування у вільний час музики, перегляду кінофільмів.

Якщо серед перших трох менше половини (47%) регулярно прослуховують музику та переглядають відео у вільний час, то серед групи респондентів, які не входять до середніх класів таких всього лише 20,1%.

В результаті аналізу емпіричних даних не зафіксовано статистично значимих відмінностей у поширеності занять рибальством та мисливством, перегляду теле-

передач, читання газет та журналів. Поширеність даних форм проведення дозвілля є приблизно однаковою як серед представників середніх класів великого міста так і серед респондентів, які до нього не входять

У цілому можна стверджувати, що стиліові особливості середніх класів у площинах організованого й неорганізованого відпочинку характеризуються спрямованістю на збереження (відновлення) інтелектуально-культурного капіталу та розширення культурного та інтелектуального кругозору. На це вказує значно вища поширеність відповідних наборів дій: занять спортом, активним відпочинком, відвідування кінотеатрів, бібліотек, читання художньої літератури, відвідування кафе, барів тощо.

Окремо зупинимось на використанні комп'ютера у вільний час. Комп'ютер є досить багатофункціональним пристроєм і може використовуватися для збільшення інтелектуально-культурного капіталу як під час роботи, так і в площині дозвілля (використання в навчанні, пошук інформації, участь у тематичних форумах, конференціях тощо). Він може використовуватися і для відновлення інтелектуально-культурного капіталу: прослуховування музики, перегляд фільмів. Згідно з емпіричними даними, близько третини представників середніх класів працюють з комп'ютером у вільний час.

Для представників середніх класів більш характерним є проведення вільного часу за комп'ютером (33,8%), тоді як серед представників групи респондентів, яка не входить до середніх класів, таке проведення вільного часу зустрічається набагато менше (Табл. 2), що можна пояснити як нижчим рівнем доходів (а отже, і відсутністю комп'ютера вдома), так і епізодичною роботою за ним у вільний час через відсутність (меншу значимість) потреби в збереженні та розвитку інтелектуально-культурного капіталу. Проте середні класи вирізняються від решти респондентів не лише більш поширеним використанням комп'ютера, а й метою його використання. Представники середніх класів значно частіше ніж решта респондентів використовують комп'ютер за всіма напрямками наведеними в Табл.3.

При цьому тільки відмінності в поширеності використання комп'ютера як засобу додаткового підробітку та для малювання (редагування фотографій) у вільний час є статистично не значимими. Якщо для середніх класів найбільш поширеним є використання комп'ютера в робочих цілях як засобу доступу до мережі Інтернет та для перегляду фільмів, прослуховування музики, то для респондентів, які не входять до середніх класів, найбільш частим є використання комп'ютера для прослуховування музики (перегляду фільмів), на другому – для ігор, на третьому – використання в робочих цілях.

Таким чином, представники середніх класів не тільки частіше використовують комп'ютер, але й цілі його використання більше пов'язані з відновленням та збільшенням інтелектуально-культурного капіталу.

Сказане вище справедливе і для поведінки в інтернет-просторі (Табл.4). Дослідження значимості відмінностей за напрямками використання Інтернету серед представників середніх класів та респондентами, які не входять до середніх класів, показало, що статистично не значимими є відмінності у поширеності використання Інтернету для покупок он-лайн, для підробітку, для читання літератури в електронному вигляді, участі у форумах, просто безцільному блуканні мережею.

Найбільш суттєві відмінності у поширеності використання Інтернету спостерігаються за напрямками, які пов'язані з інтелектуально-культурним розвитком та розширенням кругозору. Насамперед це ознайомлення з новинами та поточною інформацією (різниця часток $\Delta P = 12,1 \pm 4,9$), пошук інформації, потрібної для на-

вчання/підвищення кваліфікації, інформації потрібної для виконання професійних обов'язків та для користування електронної поштою (для всіх трьох напрямів використання Інтернет $\Delta P = 11,9 \pm 4,8$). Отже, поведінка середніх класів в інтернет-просторі найбільш відрізняється від стильових дій респондентів, які не відносяться до середніх класів спрямованістю на розвиток інтелектуально-культурного капіталу.

Серед представників середніх класів великого міста більш поширеним є й організоване навчання у вільний від роботи час. Частка представників середніх класів, які організовано навчаються у вільний час більш ніж вдвічі вища, ніж серед решти респондентів, при цьому відмінність між частотами прояву таких дій між середнім класом та рештою респондентів становить $\Delta P = 7,4 \pm 4,6$ і є статистично значимою (Табл. 1). Загальна низька частка тих, хто додатково організовано навчається, серед середніх класів великого міста дозволяє припустити, що більш поширеним способом підвищення рівня знань та інтелектуального складника інтелектуально-культурного капіталу серед представників середніх класів є самонавчання, зокрема з використанням Інтернету як у вільний час, так і в робочий.

У площині дозвілля стильові особливості поведінки середніх класів спрямовані не лише на збільшення інтелектуально-культурного капіталу, а й на його відновлення. На це вказують результати порівняння поширеності активних, у фізичному відношенні, форм відпочинку серед представників середніх класів великого міста та решти респондентів.

Результати дослідження поширеності серед представників середніх класів та решти респондентів "неорганізованого" заняття спортом дають підставу вважати, що питома вага тих, хто самостійно займається спортом та фізкультурою, серед представників середніх класів удвічі вища, ніж у респондентів, які не входять в середні класи (відмінність у частках згідно з Табл.2 становить $\Delta P = 13,6 \pm 6,0\%$). Хоча прямого зв'язку між заняттям спортом та інтелектуально-культурним капіталом не існує, але фізична активність, на наш погляд, свідчить про використання занять фізкультурою та спортом як інструменту відновлення інтелектуально-культурного потенціалу індивіда після значних розумових та емоційних навантажень, які характерні для представників середніх класів. Відзначимо, що такі заняття не

потребують значних фінансових витрат, тому відмінності стильової поведінки можна трактувати як відмінності ставлення до власного здоров'я та фізичної форми.

Ще більш відмінності між середнім класом великого міста та рештою вибірки спостерігаються в організованому занятті спортом. Частку тих, хто відвідує фітнес-центри, тренажерні зали, басейни, серед представників середніх класів не можна назвати значною (11,9%), але вона майже у шість разів вища, ніж у групі, яка не відноситься до середніх класів. При цьому відмінність у частках $\Delta P = 9,9 \pm 4,4\%$ (табл. 2). У даному випадку такі значні відмінності в стильовій поведінці логічно пояснити накладанням ставлення до своєї фізичної форми цінного бар'єру на доступ до такого організованого заняття спортом порівняно з попереднім випадком.

Ще одним інструментом відновлення інтелектуально-культурного потенціалу та збереження здатності активно використовувати інтелектуально-культурний капітал є активний відпочинок на природі. Результати, наведені в Табл.2, показують, що питома вага тих, хто займається цим видом відпочинку, помітно вища у представників середніх класів. Різниця часток за цією ознакою становить $\Delta P = 27,7 \pm 7\%$. З вищенаведених результатів відносно поширеності прогулянок та відпочинку на природі можна зробити висновок, що таку форму активного відпочинку застосовує переважна більшість представників середніх класів великого міста. Оскільки ця форма відпочинку не потребує помітних фінансових витрат, то відмінності в поширеності зумовлені, на наш погляд, як і у випадку з неорганізованими заняттями фізкультурою, виключно ставленням індивідів до свого здоров'я. Середні класи набагато активніше використовують цю форму відпочинку для відновлення інтелектуально-культурного капіталу. Адже його вкладення призводить до ментального виснаження, а усвідомлення цього – до потреби відновлення, зокрема й за допомогою активного відпочинку.

Загалом серед представників середніх класів 75,2% використовують ті чи інші форми активного відпочинку, зокрема майже 30% займаються фізкультурою та спортом (рис. 2.).

Рис. 2. Використання активного відпочинку представниками середніх класів та індивідами, які не входять у середніх класів²⁷

²⁷ Власні розрахунки за даними опитування "Омнібус-2006" Інституту соціології НАН України.

Серед представників інших груп дорослого населення міста активно відпочивають менше 50%, а займаються спортом лише 11,5%. Відмінність між середнім класом великого міста та рештою респондентів у поширеності використання хоча б однієї форми активного відпочинку становить $\Delta P = 29.3 \pm 6.4\%$, відмінність у поширеності занять спортом $\Delta P = 18.0 \pm 6.4\%$, в обох випадках рівень значимості встановлених відмінностей вищий ніж 99% [1, с.500].

Отже, на основі вищенаведених результатів можна стверджувати, що представники середніх класів очікувано усвідомлюють важливість відновлення інтелектуально-культурного потенціалу (як можливості подальшого застосування свого інтелектуально-культурного капіталу), на що вказує статистично значима вища поширеність застосування активних форм відпочинку. Це підтверджує гіпотезу, що представників середніх класів можна ідентифікувати з особливостями стильової поведінки, зокрема в площині дозвілля.

Таким чином, можна говорити про те, що в площині проведення вільного часу серед представників середніх класів великого міста у порівнянні з рештою населення більшу поширеність мають набори дій, спрямовані на відновлення та збільшення інтелектуально-культурного капіталу:

- регулярне читання художньої літератури, газет та журналів;
- використання комп'ютера та Інтернету з метою підвищення рівня поінформованості, підвищення кваліфікації;
- використання активних форм відпочинку;
- самонавчання у вільний від роботи час;
- організоване навчання (навчання на вечірньому або заочному відділенні вузів, курсах, тренінгах тощо);
- відвідування театрів, тощо.

Меншою мірою представлені відвідування бібліотек, заняття в гуртках художньої самодіяльності, додаткове навчання тощо.

Ці результати підтверджують гіпотезу про те, що стильові особливості поведінки середніх класів великого міста у сфері дозвілля зумовлюються спрямованістю на збереження/збільшення інтелектуально-культурного капіталу, а тому і в методологічному плані ідентифікація середніх класів може здійснюватись за вказаними особливостями стильової поведінки.

Практики дозвілля середніх класів в залежності від місця проживання

Чи відрізняються дозвілєві практики представників середніх класів в залежності від рівня урбанізації місця проживання? Можна припустити помітні розрізнення, оскільки великі міста та невеликі населені пункти (з чисельністю менше ніж 100 тис. мешканців) відрізняються розвитком інфраструктури, зокрема тієї, що забезпечує відновлення та розвиток інтелектуально-культурного капіталу. Тому до подальшого порівняльного аналізу включені підвибірки представників середніх класів, які мешкають у великому місті (n=210 осіб) та невеликих населених пунктах (n=210 осіб).

У площині дозвілля спостерігаються значимі відмінності між середнім класом великого міста та невеликих населених пунктів. Водночас частина дій у цій площині за поширеністю не відрізняються у розрізі величини населених пунктів.

Немає значимих відмінностей у поширеності занять мисливством та рибальством, частотами відвідування кафе, барів, дискотек, читанні газет та журналів, відвідуванням бібліотек, переглядом телепередач, заняттям художньою самодіяльністю, поширеністю навчання у вільний час, наявності додаткового підробітку. Відзначимо, що вищенаведені дії не потребують такого інфраструктурного забезпечення, якого б не було в невеликих населених пунктах, але було б у великих містах (бібліотеки, будинки культури, кафе, бари).

Наведені результати (Табл.2) вказують на існування значимих відмінностей між середнім класом великого міста та невеликих населених пунктів щодо поширеності всіх наборів дій у площині дозвілля, які потребують відповідного інфраструктурного забезпечення. Відсутність інфраструктурних елементів, на наш погляд, не дає можливості представникам середніх класів невеликих населених пунктів реалізувати свої прагнення щодо відновлення/збільшення інтелектуально-культурного капіталу.

Крім наборів дій, можливість здійснення яких потребує спеціальної інфраструктури, існують відмінності і в читанні художньої літератури (поширеність цього виду занять у вільний час серед представників середніх класів великого міста є вищою на $19,0 \pm 4,8\%$ (табл. 2). Існування цієї відмінності, на наш погляд, можна пояснити нерівністю доступу до якісної художньої літератури у великих містах (де є спеціалізовані магазини, ринки, більші можливості брати книги у знайомих) та в невеликих населених пунктах.

Поширеність таких дій, як прийом та відвідування гостей серед представників середніх класів є вищою на $11,4 \pm 4,4$ (табл. 2) при рівні значимості цієї відмінності 98,8%. Існування цієї відмінності, на наш погляд, пояснюється вищою концентрацією середніх класів у великих містах. Оскільки люди запрошують і відвідують гостей приблизно одного кола, то велике місто надає середньому класу більші можливості для здійснення таких дій.

Таким чином, логічно припустити, що більша частота дій у площині дозвілля, спрямованих на відновлення/збільшення інтелектуально-культурного капіталу, серед представників середніх класів у великих містах зумовлюється більшими можливостями для здійснення таких дій. Головний спонукальний комплекс до їх здійснення є спільним для представників середніх класів, незалежно від величини населеного пункту, – це усвідомлення важливості відновлення та збільшення інтелектуально-культурного капіталу.

Подібна ситуація спостерігається і у сфері використання комп'ютера (як у робочий, так і у вільний час). Статистично значимі відмінності зафіксовано лише за двома наборами дій:

- виконання виробничих завдань на комп'ютері: поширеність цього набору дій серед середніх класів великого міста на $12,4 \pm 7,8\%$ (Табл. 3) більша ніж серед середніх класів малих населених пунктів;
- використання комп'ютера, як засобу доступу до Інтернету: поширеність цього набору дій у середньому класі великого міста є вищою на $9,5 \pm 6,9\%$ (Табл. 3) порівняно з невеликими населеними пунктами.

Але перша відмінність впливає з того, що поширення комп'ютерів на робочих місцях у великих містах є вищою, ніж у невеликих населених пунктах. Відмінність у поширеності використання комп'ютера як засобу доступу до Інтернету впливає з обмеженості стаціонарних та бездротових ліній доступу до Інтернету в невеликих населених пунктах порівняно з великими містами. Інші відмінності не є значимими (Табл. 3).

Дещо інша ситуація в площині використання Інтернету. Для більшості наборів дій значимі відмінності в поширеності серед представників середніх класів великих міст та малих населених пунктів не спостерігається (Табл. 4). Однак деякі набори дій для середніх класів великого міста мають статистично значиму більшу поширеність, яка не може бути пояснена специфікою розвитку інфраструктури. Це, зокрема, – ознайомлення з новинами, поточною інформацією, пошук інформації для підвищення кваліфікації, навчання, спілкування в чатах, ICQ, користуванні електронною поштою. Всі вищенаведені дії не потребують надто якісного доступу до Інтернету, тому відмінності в їх поширеності не можуть бути зумовлені лише нерівномірністю розвитку відповідної інфраструктури. Водночас усі згадані дії спрямовані на використання інтернету з метою розвитку інтелектуально-

культурного капіталу. Такі відмінності у поширеності використання інтернету для розвитку інтелектуально-культурного капіталу серед середніх класів великих міст зумовлена тим, що спочатку інтернет розвивався у великих містах, а вже потім у менших за чисельністю населених пунктах. Тому представники середніх класів останніх мають менший досвід і навички з користування інтернетом.

Отже, основними стильовими відмінностями середніх класів великого міста в проведенні вільного часу порівняно з середнім класом невеликих населених пунктів є більша поширеність дій, спрямованих на відновлення / розвиток інтелектуально-культурного капіталу і поширення використання ІКТ, зокрема інтернету для повсякденних комунікацій та для інтелектуально-культурного розвитку. Передумовами таких відмінностей є більш розвинута інфраструктура великих міст, яка надає можливості реалізації інтелектуально-культурних потреб даної групи та стимулює розвиток останніх.

1. Бендат Дж. Прикладной метод случайных случаев / Дж. Бендат, А. Пирсол – М.: Мио, 1989. – С. 500. 2. Бурдьє П. Социальное пространство:

поля и практики / П. Бурдьє ; [сост., общ. ред., послесл. Н. А. Шматко]. – М. : Ин-т экспериментальной социологии, 2005. – 576 с. 3. Вебер М. Класс, статус, партия / М. Вебер // Социальная стратификация / [ред. ред. С. Белановского]. М.: Ин-т народнохозяйственного прогнозирования РАН, 1992. – Вып. 1. – С. 19–38. 4. Гарбель М. Великі міста в адміністративно-територіальній структурі України: роль та перспективи / М. Гарбель // МТР. – 2009. – № 32. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/MTR/2009_32/pdf/3218gab1.pdf 5. Гидденс Э. Стратификация и классовая структура / Э. Гидденс // Социологические исследования. – 1992. – № 9 – С. 112–123; № 11. – С. 107–120. 6. Жолков А. С. Развитие социалистического города / А. С. Жолков, В. М. Зуев.– М. : Экономика, 1984. – 284 с. 7. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Злобіна. – К., Інститут соціології НАН України, 2004. – 400 с. 8. Маркс К. Классовая борьба во Франции / К. Маркс // Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 7. – С. 5–110. 9. Салій І. М. Українські міста: питання власності і муніципального управління / Іван Миколайович Салій. – К., 2001. – 416 с. 146. 10. Спорих Ю. Характеристики стилю життя українського середнього класу / Ю. Спорих // Соціальна перспектива та регіональний розвиток: збірник наукових праць. – Запоріжжя, – 2010. – С. 68 – 73. 11. Спорих Ю., Челак В. Чинники формування стилю життя середнього класу : спроба концептуалізації / Ю. Спорих, В. Челак // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірка наукових праць учасників Харківських соціологічних читань. – Харківський національний ун-т [ред. В. Н. Каразіна, 2008. – С. 157–163. 12. Статистичний щорічник України за 2008 рік / ред. О. Г. Осауленко. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2009. – 566. – с. 170.

Надійшла до редколегії 16.11.10

Додаток:

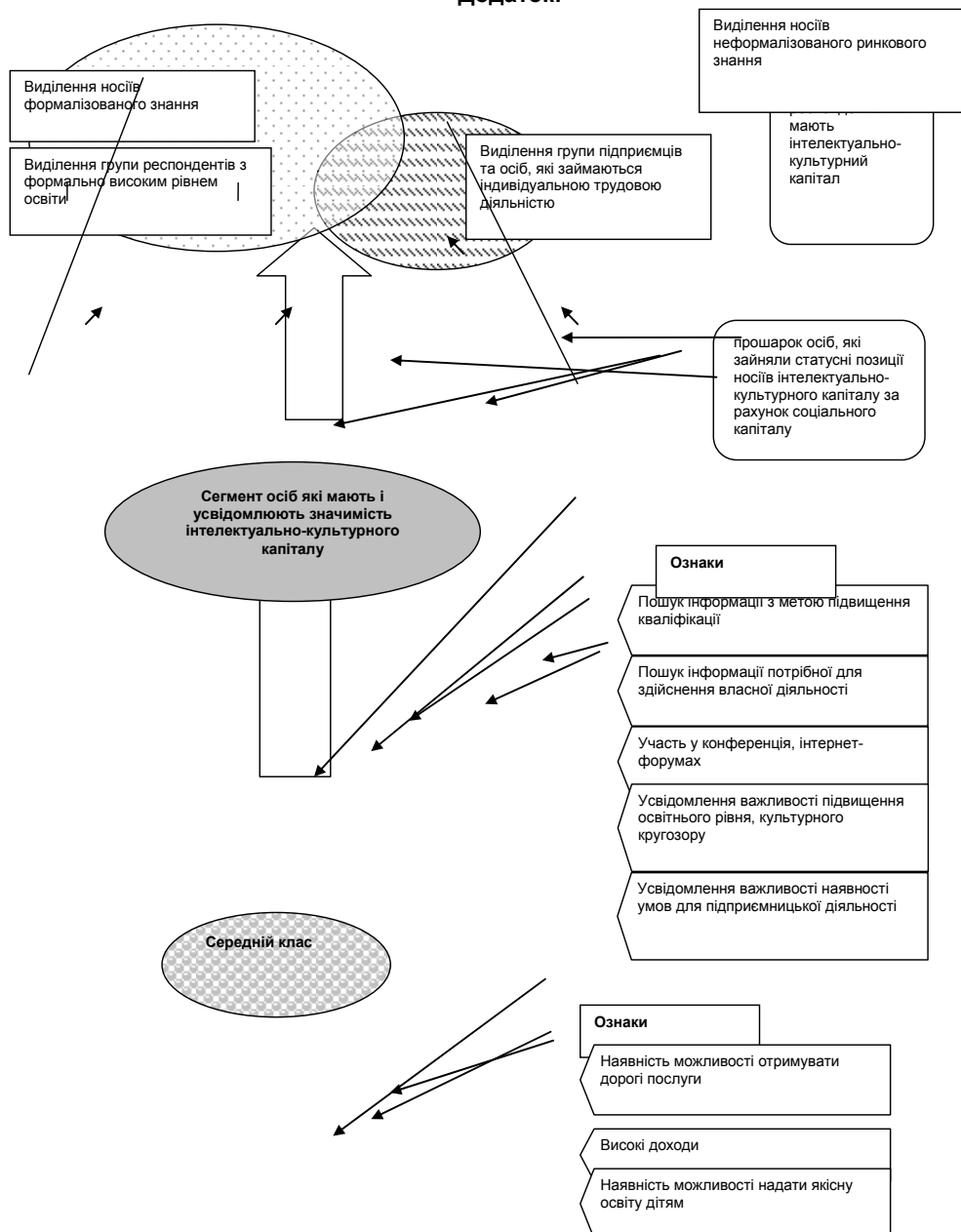

Рис. 1. Алгоритм конструювання підвибірки середніх класів

Таблиця 1. Емпіричні індикатори середніх класів²⁸

Індикатори ідентифікації середніх класів	Наявні ідентифікатори в масиві даних "Омнібус-2006" (ІС НАНУ)	Ідентифікатори, відсутні в масиві
Потенційна наявність інтелектуально-культурного капіталу:		
Високий рівень формалізованих та неформалізованих знань та навичок з їх застосування	Рівень освіти. Факт зайняття підприємницькою діяльністю та наявність власного бізнесу.	Якість освіти (тип, назва навчального закладу). Посада. Кар'єрне зростання.
Усвідомлення цінності інтелектуально-культурного капіталу:		
Усвідомлення важливості відновлення/розвитку інтелектуально-культурного капіталу у формі явного та неявного знання як пріоритетного життєвого вектора	Висока значимість можливості розширення культурного кругозору. Висока значимість можливості займатися індивідуальною трудовою діяльністю або підприємництвом.	Висока значимість інтелектуального розвитку. Усвідомлення значимості участі в процесах обміну знаннями.
Отримання інтелектуально-культурної ренти		
Достатність рівня доходів для задоволення життєвих потреб та відновлення/розвитку інтелектуально-культурного капіталу. Структура доходів.	Можливість задовольняти свої потреби в предметах щоденного споживання; можливість відпочивати за кордоном; можливість дати дітям вищу освіту; можливість мати добре оплачувану роботу; можливість відкрити власну справу; самооцінка матеріального стану сім'ї як вищий за середній.	Структура доходів у розрізі постійних та змінних виплат.

Таблиця 2. Практики дозвілля²⁹

Показники	Середній клас – велике місто	Середній клас невеликі населені пункти	Несередній клас	Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і інших соціальних класів				Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і невеликих населених пунктів			
				Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z	Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Заняття фізкультурою та спортом вдома, на спортмайданчику	24,3	13,8	10,7	13,6	6,0	0,13	3,05	10,5	7,4	0,19	2,61
Відвідування фітнес-центрів, басейнів, тренажерних залів, масажних кабінетів	11,9	3,3	2	9,9	4,4	0,03	4,09	8,6	5,0	0,08	3,17
Рибальство, мисливство	16,2	16,7	11	5,2	5,3	0,12	1,20	0,5	7,1	0,16	0,13
Прогулянки на свіжому повітрі, у скверах, парках, відпочинок на природі	64,3	42,4	36,6	27,7	7,0	0,40	4,19	21,9	9,3	0,53	4,28
Відвідування кінотеатрів, концертів, театрів, музеїв, виставок та інших культурних закладів	35,2	14,8	9,8	25,4	6,7	0,13	5,56	20,4	8,0	0,25	4,60
Прийом і відвідування гостей	77,6	66,2	58,2	19,4	6,2	0,61	2,95	11,4	8,5	0,72	2,47
Відвідування кафе, барів, дискотек	35,2	26,7	16,6	18,6	6,8	0,19	3,51	8,5	8,8	0,31	1,79
Відвідування ресторанів, нічних клубів, казино, більярдних, залів ігрових автоматів тощо	16,7	7,1	4,1	12,6	5,2	0,06	4,00	9,6	6,1	0,12	2,89
Читання газет і журналів	71	64,8	59,9	11,1	6,7	0,61	1,69	6,2	8,9	0,68	1,30
Читання художньої літератури	55,2	36,2	28,5	26,7	7,1	0,32	4,24	19,0	9,4	0,46	3,72
Відвідування бібліотек	15,2	14,8	5,6	9,6	5,0	0,07	2,81	0,4	6,8	0,15	0,11
Перегляд телепередач, прослуховування радіопередач	83,8	79	81,3	2,5	5,4	0,82	0,48	4,8	7,4	0,81	1,20
Заняття художньою самодіяльністю, прикладною творчістю, раціоналізаторством, винахідництвом тощо	8,1	4,8	2,6	5,5	3,8	0,03	2,27	3,3	4,7	0,06	1,31

²⁸ Розроблено автором.²⁹ Власні розрахунки за даними опитування "Омнібус-2006" Інституту соціології НАН України. Чисельності вибірок: середній клас великі міста – 210 респондентів, середній клас – невеликі населені пункти – 210 респондентів, несередній клас – 1380 респондентів.

Показники	Середній клас – велике місто	Середній клас невеликі населені пункти	Несередній клас	Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і інших соціальних класів				Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і невеликих населених пунктів			
				Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z	Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчання (на вечірньому або заочному відділенні учбових закладів, на курсах тощо)	12,4	12,4	5	7,4	4,6	0,06	2,31	0,0	6,3	0,12	0,00
Праця за сумісництвом, додатковий підробіток	20,5	15,2	10,2	10,3	5,7	0,12	2,39	5,3	7,3	0,18	1,35
Громадська робота (участь у заходах партій, профспілок, громадських організацій, рухів, волонтерська робота тощо)	10	8,6	3	7,0	4,2	0,04	2,67	1,4	5,6	0,09	0,47
Робота на комп'ютері (друкування, виконання завдань, читання, перегляд фільмів, прослуховування музики, ігри, користування Інтернетом, тощо)	33,8	20,5	9,2	24,6	6,6	0,13	5,52	13,3	8,4	0,27	2,92
Відвідування магазинів та ринків (ознайомлення з товарами, купівля товарів)	63,3	50,2	50,9	12,4	7,0	0,53	1,84	13,1	9,4	0,57	2,58
Перегляд відео, DVD, прослуховування музики	47,1	30,5	20,1	27,0	7,1	0,24	4,71	16,6	9,2	0,39	3,32
Просто відпочинок, нічого не роблячи	49,5	48,1	51,4	1,9	7,3	0,51	0,28	1,4	9,6	0,49	0,27
Інше	0,5	3,8	1,3	0,8	1,1	0,01	0,54	3,3	2,8	0,02	2,22

Таблиця 3. Напрями використання комп'ютера

Показники	Середній клас – велике місто	Середній клас - невеликі населені пункти	Несередній клас	Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і не-середнього класу				Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і невеликих населених пунктів			
				Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z	Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z
Моя робота пов'язана з виконанням виробничих завдань на комп'ютері	27,6	15,2	5,4	22,2	6,2	0,08	5,94	12,4	7,8	0,21	2,95
Я часто виконую навчальні завдання на комп'ютері	12,4	11	3,2	9,2	4,6	0,04	3,31	1,4	6,1	0,12	0,42
Я часто слухаю музику, дивлюся фільми на комп'ютері	20,5	13,8	6,7	13,8	5,6	0,09	3,66	6,7	7,2	0,17	1,73
Я часто граю в комп'ютерні ігри	14,8	10	5,5	9,3	5,0	0,07	2,75	4,8	6,3	0,12	1,42
Я часто читаю електронні тексти (книжки, енциклопедії)	7,6	3,3	1,3	6,3	3,6	0,02	3,22	4,3	4,3	0,05	1,85
Моє хобі – малювати, редагувати фотографії на комп'ютері тощо	3,3	2,4	1,3	2,0	2,5	0,02	1,19	0,9	3,2	0,03	0,53
Підробляю (друкую на замовлення, переписую інформацію на компакт-диски тощо)	1,9	1,9	1	0,9	1,9	0,01	0,63	0,0	2,6	0,02	0,00
Користуюсь Інтернетом	20,5	11	4	16,5	5,6	0,06	5,07	9,5	6,9	0,16	2,54
Інше (напишіть, що саме)	1,4	0,5	0,3	1,1	1,6	0,00	1,22	0,9	1,9	0,01	0,90
Я не користуюсь комп'ютером	49,5	66,7	85,4	35,9	7,0	0,81	6,73	17,2	9,3	0,58	3,40

Таблиця 4. Напрямки використання Інтернету

Показники	Середній клас – велике місто	Середній клас - невеликі населені пункти	Несередній клас	Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і не середнього класу				Порівняння частот ознак середнього класу великого міста і невеликих населених пунктів			
				Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z	Відмінність у частці, %P1-P2	Довірчий інтервал	Pc, частка одиниці	z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Знайомлюся з останніми новинами, поточною інформацією	15,2	4,8	3,1	12,1	4,9	0,05	4,23	10,4	5,7	0,10	3,38
Шукаю інформацію для навчання/підвищення кваліфікації	14,3	7,6	2,4	11,9	4,8	0,04	4,50	6,7	5,9	0,11	2,09
Просто блукаю по мережі	3,8	1,4	2,4	1,4	2,7	0,03	0,65	2,4	3,0	0,03	1,47
Спілкуюся в чатах, ICQ	7,1	0,0	1,6	5,5	3,5	0,02	2,70	7,1	3,5	0,04	3,74
Беру участь у форумах, конференціях	1,9	1,0	0,7	1,2	1,9	0,01	0,96	0,9	2,3	0,01	0,73
Надсилаю повідомлення електронною поштою	13,8	2,9	1,9	11,9	4,7	0,03	4,80	10,9	5,2	0,08	3,84
Шукаю інформацію, потрібну для виконання професійних обов'язків	14,3	6,7	2,4	11,9	4,8	0,04	4,50	7,6	5,8	0,11	2,42
Знаходжу і читаю/переписую у свою електронну бібліотеку художні книжки	2,4	1,0	0,5	1,9	2,1	0,01	1,63	1,4	2,5	0,02	1,05
Шукаю інформацію на теми, які мене цікавлять (кулінарія, автомобілі, садівництво, спорт, живопис, гумор тощо)	11,4	6,2	2,6	8,8	4,4	0,04	3,42	5,2	5,4	0,09	1,79
Знаходжу і слухаю/переписую музику, фільми	5,7	3,3	2,1	3,6	3,2	0,03	1,68	2,4	4,0	0,05	1,13
Підробляю (створюю сайти на замовлення, поширюю рекламу тощо)	1,0	0,5	0,1	0,9	1,4	0,00	1,42	0,5	1,6	0,01	0,56
Шукаю інформацію про товари, послуги	4,3	2,9	1,0	3,3	2,8	0,01	2,05	1,4	3,6	0,04	0,73
Здійснюю покупки он-лайн	1,0	0,5	0,2	0,8	1,4	0,00	1,07	0,5	1,6	0,01	0,56
Інше	1,0	0,0	0,2	0,8	1,4	0,00	1,07	1,0	1,3	0,01	1,38
Не використовую Інтернету	67,6	82,9	91,6	24,0	6,5	0,88	5,55	15,3	8,1	0,75	3,46

УДК 316.346.32.-053.9

Т. В. Непийвода, асп.

СОЦІАЛЬНА ДИСТАНЦІЯ МІЖ ВІКОВИМИ ГРУПАМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті на базі результатів Європейського соціального дослідження (ESS) аналізуються соціальні дистанції між полярними віковими групами в українському суспільстві: молоддю та людьми похилого віку. Виділяються почуття товарищескості і взаєморозуміння, соціальні контакти, вікові стереотипи, сприйняття соціального статусу, розподіл основних ресурсів та дискримінація за віком як показники соціальної дистанції. Показано, суб'єктивні й об'єктивні прояви соціальної дистанції між віковими групами, які конкурують за статусні позиції та культурні впливи в соціальних взаємодіях.

Ключові слова: соціальна дистанція, полярні вікові групи, ейджизм, соціальні нерівності за віком, об'єктивні та суб'єктивні прояви дистанції.

В статті на базі результатів Європейського соціального дослідження (ESS) аналізуються соціальні дистанції між полярними віковими групами в українському суспільстві: молоддю та людьми похилого віку. Виділяються почуття товарищескості і взаєморозуміння, соціальні контакти, вікові стереотипи, сприйняття соціального статусу, розподіл основних ресурсів та дискримінація за віком як показники соціальної дистанції. Показано, суб'єктивні й об'єктивні прояви соціальної дистанції між віковими групами, які конкурують за статусні позиції та культурні впливи в соціальних взаємодіях.

Ключевые слова: социальная дистанция, полярные возрастные группы, эйджизм, социальное неравенство по возрасту, объективные и субъективные проявления дистанции.

The social distance between polar age groups (youth and the elderly) in Ukrainian society is analyzed on the basis of the results of the European social survey (ESS) in this paper. Selected the sense of friendship and understanding, social contacts, age stereotypes and perceptions of social status, the distribution of basic resources and age discrimination as indicators of social distance. It is shown the subjective and objective manifestations of social distance between the age groups competing for positions of status and cultural influences in social interactions.

Key words: social distance, polar age groups, ageism, age social inequality, objective and subjective social distance.

Останніми роками в українському суспільстві спостерігається помітний процес зростання кількості населення

людей похилого віку, що збігається із загальноєвропейською тенденцією постаріння населення та пов'язано зі